

Lotgevallen van angst.

Maken we eerst een punt van helderheid. Het argument van het seminarie spreekt over ‘société’ en de hedendaagse angstige onzekerheid daarbij. Is dit hetzelfde als ‘Unbehagen in der Kultur’¹? Moeten we niet een verschil maken tussen het subject dat zijn libidineuze doelstrevingen moet opgeven en daardoor een positieve ‘lien social’ kan opbouwen die weliswaar met een onbehagen ingeënt wordt, en anderzijds een maatschappelijk geïnspireerd ongemak dat via de moderne media zich zeer snel in het bewustzijn verspreidt?

We kunnen ervan uitgaan dat de symbolische orde in vraag gesteld wordt. Maar is dit niet van alle tijden? Is de neurotische mens niet diegene die ergens de limiet van de symbolische orde aanvoelt en via ‘a talking cure’ bij de psychoanalyticus een restauratie van die symbolische orde betracht? De neuroticus zal van zijn castratie iets positief moeten maken, het manco van de Ander zich eigen maken om de functie van de Ander te garanderen². Het moet dus geen verwondering wekken dat ook de psychoanalyticus telkens opnieuw die symbolische limiet in vraag zal moeten stellen. Terecht dus dat men zich afvraagt hoe relevant het psychoanalytisch vertoog in relatie met andere vertogen kan treden.

Maar! Is het voor individuele consultatie het voldoende het verlangen van de psychoanalyticus met allerlei methodieken actueel te houden (cartels, passe, ateliers, enz.) dan stelt zich de vraag hoe we ons kunnen profileren ten opzichte van de andere vertogen. Vooral omdat de maatschappelijke vorm van ‘geniet in uw consumptie’ de bovenhand voert, waarbij hetgeen wat bij ons als agens in het psychoanalytisch vertoog geplaatst wordt, het object a, niet meer als ‘postisch’³ voor het afdekken van het manco fungeert, maar de ambitie meekrijgt als object het manco volledig in te nemen. Men moet dus niet verwonderd zijn voor het protest van de gele hesjes: ze verwoorden zeer duidelijk dat ze mee willen ‘genieten’ en protesteren tegen het feit dat door duurdere brandstof ze niet meer kunnen deelnemen aan de maatschappij die voor hen dat genieten voorspiegelt. Het vervolg was voorspelbaar aan de hand van Freud, die in ‘Unbehagen’ twee strevingen in het Eros onderscheidt, een egoïstische en een altruïstische. De eerste gedragen door het lustprincipe, moet snel afrekenen met het verlangen tot de verbondenheid met anderen, ofte abstracter geformuleerd met de Ander (de symbolische orde die we kwamen aan te halen). Het zorgt voor een spanning tussen het individu en de anderen. Want het gevaar de relatie met de Ander te verliezen is daar een Uber-Ich geïntegreerd in het psychisch functioneren dat met aandrang de morele eisen stelt die de cultuur met zich meebrengt. Geen wonder dat op het moment dat die verbondenheid met anderen dreigt weg te vallen doordat men minder aan het maatschappelijk functioneren kan deelnemen, het protest opduikt en dat de destructiedrang zich op de voorgrond dringt. Draaide het protest van de gele hesjes over gestegen prijzen, dan verwerd het tot agressief straatprotest en tenslotte tot vandalisme, pure destructie: met andere woorden de spanning tussen de twee strevingen ten top gedreven. Wat op cultureel niveau verloren gaat, komt terug - zoals ieder verdrongene - op het niveau van de maatschappij.

¹ S. Freud, Unbehagen in der Kultur

² J. Lacan, Le séminaire, l’angoisse.

³ Een woord dat J. Lacan in het seminarie L’angoisse gebruikt om object a aan te duiden..

Hoe kunnen we daarop een antwoord bieden zonder een al te bevreemde dogmatisch vertoog naar voor te brengen? Freud zijn ambitie komt in het 'Unbehagen' wel aan de orde. Hij merkt eerst op dat we moeilijk zicht krijgen op de druk die schuldgevoel en de topische orde van het Uber-Ich uitmaken voor het subject. We moeten immers met zijn allen eenzelfde beweging maken: onze egoïstische tendensen onderdrukken, uitstellen, verschuiven. Maar - zo is zijn vraag daarbij - als we dat met zijn allen doen, hoe kun je dan afwegen in welke mate de één al beter dan de andere dit spanningsveld ontmijnt? Dat leidt hem ertoe de vraag te stellen of de psychoanalyse iets kan zeggen over de pathologie van een maatschappijvorm. Is de ene maatschappijvorm negatiever dan de andere? Als het gaat over excessieve destructie gaat dan lijkt dat duidelijk. Maar wat men schending van de privacy voor het behoud van de maatschappelijke veiligheid? Wie beoordeelt het excessieve in excessief politiegeweld? Kortom (we vallen in herhaling): hoe kunnen als psychoanalytici duidelijk maken hoe de aliënatie - die we in een kuur kunnen duiden, waarvan we het effect op het subject kunnen kaderen - ook speelt op maatschappelijk vlak? Citeren we Freud "In een individuele neurose nemen we het contrast dat de patiënt van zijn omgeving - dat we als normaal veronderstellen - onderscheid als uitgangspunt. Of we de ambitie van Freud om daarover iets te zeggen, zoals een Reich⁴ gepoogd heeft uit te voeren, moeten bijtreden laten we nog even in het midden. Lacan kiest wel een andere weg "la psychoanalyse appliquée ne se fait que dans l'analyse individuelle", de andere toepassingen - zo meent hij - is een illusoire poging om fenomenen te vatten en is op die manier inefficiënt.

Vraag is natuurlijk waar de efficiëntie op slaat? Als men een zelfmoordenaar op zijn divan heeft horen vertellen kan men dan niets meer over de maatschappelijke zelfmoordproblematiek zeggen? Als men meemaakt dat een patiënt euthanasie aanvraagt, kan men dan niets zeggen over de mogelijke wettelijke regeling die maatschappelijk in de maak is. Heeft men niet een ethische verantwoordelijkheid voor het spreken in dat verlangen een recht te geven? Niet alleen voor het individu zijn situatie - dat lijkt vanzelfsprekend - maar ook in verbinding met anderen? Met de Ander?

Het is dus niet alleen een kwestie van misschien oubollige concepten een nieuwe twist te geven het is een ook een kwestie van een nieuwe strategie⁵ te ontwikkelen.

Welke mogelijkheden heeft de psychoanalyse? We verwijzen naar de een voetnoot van Freud⁶ waarin deze zijn verontrusting uit dat we in de opvoeding van de jeugd hen aan hun lot overlaten op vlak van seksualiteit en agressiviteit en gebruikt de krachtige metafoor van iemand uitsturen op een poolmissie zonder winterkledij. In plaats dat opvoeding de mededeling meegeeft dat men opvoed naar wat men zou mogen verwachten, maar dat dit zelden gerealiseerd wordt, geeft men de jongere het gevoel mee dat iedereen die standaard kan halen, alleen dat hijzelf nog wat meer zijn best moet doen. Het is duidelijk dat Freud hier een ander soort opvoeding voor ogen heeft.

Is er sedert Freud er veel veranderd? Het lijkt van niet. Op de consultatie kan nog steeds de gespannenheid van de jongere volgen inzake de prestaties die van hem verwacht worden in het altere leven. Of merkt men de moedeloosheid op bij schoolmoetheid, "Wat ik ook doe, het zal nooit goed zijn. Het is dus nog steeds mogelijk om vanuit de psychoanalyse

⁴ W. Reich, Die Massenpsychologie des Faschismus, 1933; W. Reich, Listen, little man. 1948.

⁵ We verwijzen hierbij naar de oproep van J. Nassif om te denken over deze strategie.

⁶ S. Freud, Das Unbehagen in der Kultur, eerste lijnen van H8.

iets te zeggen over het maatschappelijk Uber-Ich dat socio-politiek geïnstalleerd wordt en waar de “Meester” in al zijn sterkte in de pedagogische doelen naar voor komt.

Evenzeer relevant is de verhouding van het psychoanalytisch vertoog met het universitair vertoog. Weegt de psychoanalyse nog op het onderwijs dat opvoeders, verpleging, begeleiders psychologen? Het is terecht dat men stelt dat psychoanalytici niet gevormd worden via een universitair curriculum. Maar wil dat dan ook stellen dat men zijn stem niet in het hoger onderwijs kan laten horen? Als er al zekerheden wankelen dan is het wel dat de psychoanalyse als vertoog minder te maken heeft met het universitaire, er wat van weglucht, het radicaal andere niet meer van durft aan te duiden.

Conclusie, misschien moeten we onze conservatief begrippenarsenaal niet zomaar opgeven maar denken hoe we op het niveau van vertogen een onderscheid kunnen en moeten durven maken met de gangbare angst-hysterie, de universitaire regeltjes en de verplinterheid van de Meester, de prismatische vorm die de Ander aangenomen heeft.